

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Антоніна Розсоха, кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри загальної, соціальної педагогіки та управління освітою

Державного вищого навчального закладу

“Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет

імені Григорія Сковороди”,

докторант

Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова

м. Київ

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Для педагогіки є актуальним дослідження, аналіз і узагальнення системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах університетської освіти кінця ХІХ – початку ХХ століття. Університети, як центри навчальних округів і відкриті при них фізико-математичні факультети з природничим відділенням здійснювали підготовку вчителів географії, інтелектуальної і державної еліти Української держави.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Для визначення і обґрунтування системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів географії в університетах України особливого значення набуває глибокий і всебічний аналіз досвіду минулого. Саме тому найважливішою умовою пізнання об’єктивної історичної реальності, педагогічних явищ і процесів є нерозривний зв’язок історії з сьогоденням.

Теоретичні і практичні здобутки наших попередників у пошуках удосконалення підготовки майбутніх вчителів географії стали важливим джерелом збагачення її теорії і практики. Необхідність вищої географічної освіти і підготовки вчителів географії кінця ХІХ – початку ХХ століття націлювало передову громадську думку на пошук нових шляхів у подоланні проблеми вчительських кадрів.

Особливого значення в сучасних умовах набуває дослідження, узагальнення та критичне усвідомлення досвіду підготовки майбутніх вчителів географії в університетах України, викликане реальними потребами і запитамі суспільства. Актуальність і доцільність досліджуваної проблеми пояснюється необхідністю подолання суперечності між потребами сучасної вищої школи у доцільному використанні історичного досвіду професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів географії вітчизняних університетів і відсутністю відповідних досліджень з вивчення і узагальнення

цього досвіду, обґрунтування в ньому провідних тенденцій, закономірностей і суперечностей.

За створення самостійних кафедр географії в університетах виступив видатний педагог ХІХ століття – М.І. Пирогов, який звернувся до міністра народної освіти зі спеціальною запискою “Про відкриття і заснування кафедр географії при університетах” (1860 р). Ця записка була направлена автором в усі університети і стала поштовхом для обговорення питання щодо відкриття кафедр географії в університетах [1, 59].

Записка М.І. Пирогова обговорювалася в Московському, Санкт-Петербурзькому, Казанському, Харківському, Київському університетах спеціально створеними комісіями, які визначили значущість і доцільність відкриття кафедри географії. Університети вимагали внести в розробку статуту 1863 р. заснування окремої кафедри географії, але їх пропозиція була відхилена. Лише у 1888 р. наказом міністра народної освіти кафедра географії була відкрита на фізико-математичному факультеті [10, 48]. З цього періоду починається новий етап вищої географічної освіти і підготовки вчителів географії в Україні з відповідними організаційними формами і напрямками.

Революція 1905 року сприяла короткочасному розквіту українського національного життя, відкриттю нових кафедр при університетах. Маніфест 17 жовтня 1905 р. проголосував свободу слова, друку, зборів, особи, спілок [7, 211].

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ці події в державі стали підґрунтям прогресивного розвитку освітніх процесів, зокрема це стосувалося вищої освіти, поглибленого вивчення природничих і суспільних наук. Українські педагоги створювали нові підручники, працювали над упровадженням в педагогічний процес українознавчих дисциплін, народознавства, краєзнавства, географії.

Як засвідчують архівні матеріали, важливе значення для підготовки майбутніх вчителів географії мало засідання товариства природознавців у Києві 4 лютого 1905 рр. Членами товариства обговорювалися питання викладання хімії і географії, теоретична і методична підготовка вчителів цих предметів [22].

Починаючи з 1907 р., географія поступово вводиться до програм у нижчих класах гімназій, реальних училищах, відомчих училищах, приватних школах, однак рівень її викладання ще протягом тривалого часу був незадовільним. Методика у більшості була застарілою і примітивною, а місце географії в системі шкільних предметів було невизначеним. Вся робота у класі (як і позакласна) зводилася до запам'ятовування назв річок, гір, озер, міст, островів, гірських вершин, тобто процвітав номенклатурний напрям у шкільній географії.

Різноманітність навчальних планів доповнювалася різноманіттям програм. Єдиних програм викладання географії не було. Учителі часто не володіли достовірними знаннями, були слабо обізнані з науковими досягненнями у галузі географії.

Потреби соціально-економічного розвитку визначали специфіку формування системи підготовки вчителів географії через учительські інститути, і особливо класичні університети, такі як Харківський, Новоросійський і Київський, випускники яких були підготовлені до педагогічної діяльності, мали глибокі знання з обраної спеціальності.

Так, програма з географії восьмого класу харківської жіночої гімназії на 1912 – 1913 рр. включала знання з фізичної географії, геології, кліматології. Окремо були розроблені програми з методики географії і програми практичних занять з географії, за якими навчалися гімназистки. Програма зі землезнавства обов'язково була для тих, хто вибрав своєю спеціальністю географію і мав продовжувати навчання на природничому відділенні фізико-математичного факультету університету.

Як засвідчують архівні джерела, до університетів в першу чергу приймалися особи, які закінчили одну із гімназій відповідного до

університету учбового округу та визначилися з подальшим напрямом навчання. Тобто, якщо гімназист чи гімназистка у випускних класах навчалися за додатковими програмами (у контексті нашого дослідження це була програма зі землезнавства) – це був один із етапів підготовки майбутнього вчителя географії [21].

Отже, на початку ХХ століття підготовка вчителя географії для середньої школи стає одним із першочергових завдань і зосереджується у вищих навчальних закладах України – університетах, зокрема у Харківському, Новоросійському, Св. Володимира.

Слід зазначити, що розвиток географічної освіти на початку ХХ століття був спрямований на уточнення матеріалістичного розуміння предмета і завдань географічної науки, розробки новітніх теоретичних проблем, серед яких особливе значення мала подальша конкретизація і розробка наукових поглядів уже відомих на той час географів – викладачів кафедр географії перших університетів України Д.М. Анучина, М.І. Андрусова, П.І. Броунова, О.М. Краснова, П.А. Тутковського, Г.І. Танфілієва, П.Я. Борисова.

У період 1895 – 1913 рр. загальна кількість студентів в українських університетах зросла в два з половиною рази. У Київському університеті контингент студентів за цей час збільшився з 2313 до 4919 осіб. Крім власне студентів, в університеті навчалися так звані “вільні слухачі”, кількість яких була незначною (не більше 100 осіб щорічно). Серед “вільних слухачів” після 1905 р. були й жінки. Однак придушивши революцію у 1908 р, царизм заборонив їх прийом до “вільних слухачів”. Лише в роки Першої світової війни під тиском громадськості царизм змушений був дозволити прийом жінок на вільні вакансії на медичному, а в деяких університетах (Київському, Новоросійському, Харківському) і на фізико-математичних факультетах.

Враховуючи політичну ситуацію, яка склалася в державі напередодні першої світової війни, слід зазначити, що навчання в університетах продовжувалися, а підготовка вчителів через університети набувала все більшої актуальності.

На природничих відділеннях провідних українських університетів – Харківського, Св. Володимира, Новоросійського навчалася майже однакова кількість студентів (приблизно 200 осіб), число яких з кожним роком зростало. Але навіть така кількість випускників природничих відділів не могла задовольнити потребу середніх шкіл у вчителів географії, адже частина їх йшли працювати в наукові установи, вищі навчальні заклади [17, 19, 23, 24].

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Аналізуючи архівні джерела, які дають відомості про викладання географічних дисциплін на фізико-географічному факультеті університету Св. Володимира за 1899 – 1901 навчальний рік, відзначимо, що їх читали відомі на той час географи-науковці П.Я. Армашевський, П.Н. Венюков, І.І. Косоногов.

Навчальний план передбачав по кожному курсу практичні заняття, яким відводилось по 1 годині на тиждень і включав перелік літератури до кожного предмету. Так, з фізичної географії і метеорології пропонувалися О. Воєйкова “Клімат земного шару”, О. Клосовського “Нові успіхи мінералогії”, І. Мушкетова “Фізична географія”, М. Неймарова [17].

Починаючи з 1906 – 1907 навчального року, в університетах замість курсової була запроваджена так звана предметна система організації навчання. Факультети, керуючись новими правилами про складання екзаменів в державних іспитових комісіях, одержували право розробляти навчальні плани. На кожному факультеті їх існувало кілька варіантів. Факультети встановлювали терміни поточних екзаменів і розробляли програми. Студентам надавалося право в межах обраного навчального плану відвідувати заняття [6].

На окрему увагу заслуговують навчальні програми викладання на фізико-математичних факультетах, зокрема на відділеннях, які готували майбутніх вчителів географії. Так, навчальна програма **“Математична географія і метеорологія”** Київського університету за 1914 р. включала: поняття про прямолінійну і сферичну систему координат, висоту і азимут світила, небесний екватор, широту і довготу місцевості, фігуру землі, річний рух Сонця, зміну днів і ночей, поняття про атмосферу, всі процеси, що у ній відбуваються [16].

Програма **“Фізична географія і метеорологія”** також була досить глибокою, охоплювала головні напрями фізичної географії і тісно поєднана з метеорологією. Характерними для цієї програми були розділи, що передбачали практичну діяльність, зокрема це результати спостережень за денним ходом сонячної радіації, зміною радіації з висотою, вивчення геліографів Маузера, Величко і Кемпеля [16].

Отже, аналіз програм викладання на фізико-математичному факультеті Київського університету з математичної і фізичної географії та метеорології свідчать про відповідність цих програм тогочасному розвитку географічної науки.

Краща частина професорсько-викладацького

складу університетів багато уваги приділяла активізації навчального процесу і методів навчання, проведенню практичних занять студентів фізико-математичного факультету, в лабораторіях, кабінетах. Завідувачами таких кабінетів, зокрема географічним, мінералогічним і геологічним були провідні професори, науковці університету.

Свідченням ґрунтовної наукової, спеціальної і фахової підготовки майбутніх вчителів географії в Київському університеті є аналіз “Огляду викладання і розкладу лекцій в Імператорському університеті Св. Володимира” за 1913 р. [9] та “Звіту про роботу кабінетів фізико-математичного факультету Київського університету за 1914 р. [15].

Навчальні плани природничого відділення фізико-математичного факультету Київського університету були винятково авторськими і розроблялися детально, включали з I до VIII семестру обов’язкові курси, які повинен прослухати майбутній викладач географії [9, 3 – 6].

Архівні матеріали засвідчують про діяльність географічного кабінету університету Св. Володимира, спрямовану на наукову, спеціальну і практичну діяльність студентів. Так, професор П.А. Тутковський, завідувач географічного кабінету дає ґрунтовний перелік виконаних планових завдань кабінету за 1914 р. – це організація практичних занять студентів, підготовка навчально-методичних посібників, організація і проведення екскурсій, експедицій, забезпечення студентів географічними приладами, глобусами, картами, атласами, таблицями, картинами, схемами [15].

Було закуплено велику кількість книг, карт з етногеографії, етнографії і антропології. За клопотанням професора П.А. Тутковського Київська комісія з розгляду древніх актів подарувала географічному кабінету “Матеріали до історії картографії Росії” у двох випусках, які є цінним, неперевершеним довідковим матеріалом з історії картографії дотепер.

Слід відзначити роботу професорів і доцентів географічного кабінету, які з метою належного проведення лекцій і практичних занять з фізичної географії і антропології власноруч виготовляли навчально-методичний матеріал: карти, діаграми, таблиці, схеми. Слухачам курсу загальної географії пропонувалися за їх проханням теми наукових праць з відповідною літературою [15].

Архівні матеріали засвідчують списки професорів і відомості про їх наукові праці, що були надруковані в періодичних виданнях (1913 – 1914 рр.). Серед них “Звіт про секцію географії однорічних педагогічних курсів при управлінні

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Київського учбового округу” І.І. Косоконова, “Завдання і предмет географії”, “Замітки про базальтові і тропічні пісчаники” П.А. Тутковського Праці останнього були надруковані в Університетських вістях як лекції, що використовувались як навчальний матеріал студентами природничих відділень у складних соціальних умовах Першої світової війни.

Університет Св. Володимира під час Першої світової війни опинився в особливо скрутному становищі. Військове командування, не бажаючи бачити в тилу армії “студентську масу, що легко піддається всілякій агітації” віддало наказ про евакуацію Київського університету на “лівий берег Дніпра”. Восени 1915 р. три факультети університету (філософський, юридичний, фізико-математичний), за винятком медичного, евакуювались у Саратов. Восени 1916 р. університет повернувся до Києва. Переїзди завдали великих збитків навчально-допоміжним установам університету, зокрема лабораторіям, кабінетам, позначилися на матеріальному становищі студентів і професорсько-викладацькому складі [6, 65].

Аналізуючи Записки Харківського університету за 1906 рік про стан і діяльність університету, слід сказати, що на фізико-математичному факультеті функціонували такі кафедри: математики, теоретичної і практичної механіки, астрономії і геодезії, фізики і фізичної географії, географії і етнографії, хімії, мінералогії і геології, ботаніки, зоології, порівняльної анатомії і фізіології, технічної хімії і агрономії. Відповідно на цих кафедрах працювало 12 ординарних професорів, 5 екстраординарних, 14 приват-доцентів, 1 астроном-спостерігач, 1 садівник [2, 1 – 3].

Значимо, що професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів географії у Харківському університеті на початку ХХ ст. здійснювалася за трьома напрямками. Це – спеціальна підготовка, практична підготовка і методична. Цей факт засвідчує звіт про діяльність університету, в якому зазначається, які лекції і практичні заняття проводилися студентам. Так, студентам природничого відділення читалися курси з фізичної географії, геології, метеорології, фізики і астрономії, геодезії, ботаніки і агрономії.

На природничому відділенні Харківського університету проводилися практичні заняття в метеорологічному кабінеті, яким завідував професор Е.С. Роговський. Під його керівництвом студенти спостерігали за роботою термографа і барографа, на метеостанції проводили спостереження за опадами, зміною річної

температури, сонячною радіацією. Слід підкреслити, що діяльність метеостанції у 1905 р. була побудована на термінових спостереженнях, складанні місячних і річних звітів, розробці записів приладів та прогнозу погоди.

Кафедра мінералогії і геології Харківського університету, яку очолював професор П.П. П'ятницький, не тільки забезпечувала теоретичні знання майбутнім вчителям географії, але й проводила практичні заняття з визначення мінералів, розкопки з визначення геологічної будови навколишніх територій [2, 5 – 6].

Викладачами і професорами Харківського університету було підготовлено і надруковано низку методичних і наукових праць, які служили навчально-методичними посібниками у навчальному процесі підготовки майбутніх вчителів географії. Це праці професора Е.А. Роговського “Про будову земної і планетної атмосфер”, “Історичний нарис кафедри метеорології”, В.І. Талієва “Рослинність російської флори як матеріал для спостереження” і “Ліс й його відношення до ґрунтових вод” [2, 48].

Аналізуючи звіт про стан і діяльність природничого відділення фізико-математичного факультету Харківського університету за 1907 р., де готували майбутніх вчителів географії дозволяє стверджувати, що значна увага приділялася закріпленню знань на практиці. Кафедра фізики і фізичної географії з групами студентів (20 осіб) проводила щоденні практичні заняття, на яких студенти за допомогою приладів досліджували фізичні явища земної поверхні. Заняття проводилися зі студентами першого – четвертих курсів і були розраховані на максимальне поєднання наукової і спеціальної підготовки вчителя в умовах університетської освіти [3, 11].

Свідченням глибокої теоретичної, спеціальної і практичної підготовки майбутніх вчителів географії в Новоросійському університеті є аналіз навчальних планів, навчальних програм, звітів університету про його діяльність періоду 1903 – 1915 рр.

Правила про залікові півріччя і курсові іспити на фізико-математичному факультеті природничого відділення передбачали:

1. Стосовно вивчення предметів на своєму факультеті студент зобов'язаний керуватися одним із затверджених планів факультету (ст.72 Статут 1884 р.). Відступи від плану допускаються лише з дозволу декана.

2. У кожному півріччі студент зобов'язаний регулярно відвідувати вибрані ним лекції, приймати систематичну участь у бесідах і

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

практичних заняттях, які вводяться викладачем в навчальний процес дидактичною метою. Скласти викладачу виконані практичні заняття.

3. Студент університету повинен отримати залік за чотири півріччя і скласти півкурсний іспит лише за умови виконання пункту 2.

4. Річні іспити проводяться згідно з навчальним планом у кінці весняного півріччя, починаючи з 10 травня [12, 1].

У правилах про заліки і іспити зазначалося, що студент, який з вагомої причини не з'явився на іспит в кінці року, може скласти його на наступний рік в повному обсязі за чотири семестри. На природничому відділенні фізико-математичного факультету іспити проводилися за програмами, затвердженими Міністерством народної освіти, які включали такі предмети, як фізика, хімія аналітична і неорганічна, анатомія людини, мінералогія, зоологія, систематика рослин, іноземні мови. До цих предметів з дозволу Міністерства народної освіти факультет додавав й інші предмети (кристалографія, богослів'я), які вивчалися у перших чотирьох семестрах [12, 4].

Таким чином, аналіз навчальних планів і програм Новоросійського університету за 1903 р. свідчить, що перші чотири семестри студенти природничого відділення фізико-математичного факультету вивчали загальні природничі дисципліни, які були базовими для підготовки майбутніх вчителів географії.

Аналіз діяльності природничого відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету за 1908 – 1909 рр. [5] переконує, що навчальний процес в університеті проводився за навчальним планом, схваленим радою університету. Навчальні плани свідчать, що вчителів географії готували на фізико-математичних факультетах протягом восьми семестрів (чотирьох років навчання). Студенти вивчали загальні предмети і спеціальні. Велика увага приділялася географічним екскурсіям, геологічним дослідженням.

Фізико-математичний факультет університету тісно співпрацював з Новоросійським товариством природодослідників, членами якого були викладачі університету А.В. Клоsovський, М.О. Кеффала, М.І. Андрусов, К.С. Бородін, С.О. Бортисевич – відомі у науковому і викладацькому світі постаті [5].

Ними було підготовлено і видано ряд наукових праць, підручників, посібників, якими користувалися студенти. Відомою дотепер є навчальна книга О.В. Клоsovського "Метеорологія з навчанням про земний магнетизм

і атмосферну електроенергію" обсягом 650 сторінок з таблицями, графіками, малюнками приладів, літературою. Це був ґрунтовний навчальний посібник зі вступом, тематичними розділами сонячної системи, землі, географічними проекціями, фізичними властивостями атмосфери, водними ресурсами, кліматом. У цілому ж навчальний посібник містить великий географічний матеріал, що дає можливість використовувати його в теоретичній і методичній підготовці студентів природничих відділень фізико-математичних факультетів [4].

Тенденція до більш глибокого вивчення географічних дисциплін на природничому відділенні університетів спостерігається у 1910 – 1914 рр. Підтвердженням цього є навчальний план фізико-математичного факультету Новоросійського університету за 1910 навчальний рік. Блок загальнообов'язкових предметів поповнився новими курсами: у першому семестрі – кристалографією, загальною гістологією, у п'ятому і шостому семестрах – фізичним землезнавством. Що стосується додаткових предметів, то вони розподіляються відповідно до Циркуляра Міністерства Народної освіти від 29 січня 1909 р., за №2040 [13, 5].

Для осіб, які хотіли отримати право викладати географію у середніх навчальних закладах, винисився перелік курсів, обов'язкових для вивчення та державних іспитів. Так, для майбутніх вчителів географії обов'язковими були курси у третьому і четвертому семестрах – курс визначення рослин, у п'ятому і шостому семестрах – курси сільське господарство, математична географія (загальне землезнавство), полярні країни, у сьомому – географія рослин, ґрунтознавство, біологічна географія (загальне землезнавство), географія Росії, антропологія з етнографією, у восьмому – географія рослин, геологія [13, 3 – 4].

Що стосується державних випробувань, то майбутні вчителі географії повинні скласти іспити з хімії, мінералогії і геології, фізичної географії, ботаніки і фізіології рослин, анатомії людини і фізіології тварин, зоології і географії.

Навчальні плани природничого відділення фізико-математичного факультету відрізнялися насиченістю природничих дисциплін, інтеграцією відомостей знань про землю. Вважаємо, що яскравим підтвердженням цього є програми і правила курсових іспитів Новоросійського університету за 1911/1912 н.р. [14].

Правила наголошують, що для заліків восьми півріччя студенти фізико-математичного факультету повинні прослухати курси всіх дисциплін і

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

витримати півкурсів іспити. Для заліків семестрів, крім прослуханих лекційних курсів, і відпрацьованих практичних занять необхідно скласти відповідні іспити: для заліку перших двох семестрів по одному предмету, для заліку третього і четвертого – з двох предметів, п'ятого і шостого – з трьох, для заліку сьомого і восьмого семестрів необхідно отримати позитивні оцінки зі всіх предметів і виконати всі інші вимоги навчального плану [14, 2].

Чітко були розроблені програми дисциплін, які читалися на природничому відділенні Новоросійського університету і по яких приймали іспити. Це програми з кристалографії, неорганічної хімії, мінералогії, анатомії і морфології рослин та інші, яким була характерна змістова насиченість, цілісність, чітка послідовність.

Отже, особливістю підготовки майбутніх вчителів географії в університетах України 1905 – 1917 рр. стає формування основ спеціальної підготовки, яка включає теоретичну і практичну підготовку, визначається послідовність їх проведення: теоретичні курси завжди передують практичним заняттям. Свідченням цього є звіти про діяльність університетів, зокрема кафедр географії і географічних кабінетів, лабораторій, де проводилися практичні заняття зі студентами природничих відділень фізико-математичних факультетів [11, 39].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи роботу з численними архівними матеріалами, аналізуючи звіти про діяльність Харківського, Новоросійського і Київського університетів, навчальні плани і програми природничих відділів фізико-математичних факультетів, слід зазначити, що у період 1888 – 1917 рр. створювалися організаційні передумови всієї системи освіти в Україні і як підсистеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів географії за певними принципами. Зміст навчально-виховного процесу формувався, щоб забезпечити оволодіння основами природничої науки, розвитку інтелектуального потенціалу молоді, чільне місце при цьому відводилося підготовці вчителя географії.

Вчителів географії готували в провідних університетах, при яких були відкриті кафедри географії. Спільним для всіх університетів стала демократизація особистості студента та професорсько-викладацького складу. Навчальні плани розробляли і затверджували професорсько-викладацькі колективи. На природничих відділеннях фізико-математичних факультетів провідних українських університетів основна увага приділялася спеціальній, методичній і фаховій

підготовці вчителів географії, розгорталася науково-дослідницька робота під час екскурсій і експедицій, проводилися дослідження на метеорологічних станціях і майданчиках. Тобто, в умовах університетської освіти поєднувалася наукова, спеціальна і методична підготовка вчителя географії. Усе це сприяло створенню системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів географії в університетах України.

1. Есаков В.А. К истории возникновения кафедр географии в Университетах России // *Известия Академии наук СССР. Серия географическая.* – 1954. – №4. – С. 57 – 60.

2. *Записки Императорского Харьковского университета.* – 1907. – книга 2. – 57 с.

3. *Записки Императорского Харьковского университета.* – 1908. – книга 3. – 107 с.

4. *Записки Новороссийского университета.* – 1908. – т. 110. – С. 1 – 650.

5. *Записки Новороссийского университета.* – 1909. – т. 33. – С. 127 – 247.

6. *История Киевского университета 1834 – 1854 рр.* Від.ред.. О.З. Жмудський. Вид-во Київського університету, 1959. – С. 66.

7. *История Украины/ Керівник авт. кол. Ю. Зайцев.* – Львів: Світ, 1996. – 448 с., С. 211.

8. *Императорский Новороссийский университет и война 1914 – 1915 гг.* – 1915. – 39 с.

9. *Обозрение преподавания и расписания лекций в Императорском у-те Св.Владимира // Университетские известия.* – 1913. – №10. – С. 1 – 23.

10. *О постановке кафедры географии среди других кафедр Российских университетов и об установлении степени магистра и доктора географии /Циркуляр по управлению Киевским учебным округом.* – 1889. – №2. – С. 48.

11. *Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского университета за 1914 г.* – Одесса: Типография “Техник”, 1915. – 402 с.

12. *Правила о зачете полугодий и полукурсовых испытаниях и программы к последним на физико-математическом факультете императорского Новороссийского университета. Отделение естественных наук.* – Одесса: “Экономическая” типография и литография. – 1903. – 29 с.

13. *Учебные планы физико-математического факультета императорского Новороссийского университета.* – Одесса: “Экономическая типография”, 1911. – 10 с.

14. *Учебные планы физико-математического факультета императорского Новороссийского*

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЯК БАЗОВОЇ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ (ГЛИБИННО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

- университета. – Одесса: “Комерческа типографія” Б.И. Сапожникова. – 1913. – 73 с.
15. ЦДА м. Києва, ф.16, оп.465, спр.1876, арк. 3 – 10.
16. ЦДА м. Києва, ф.16, оп.465, спр.1958, арк. 1 – 10.
17. ЦДА м. Києва, ф.16, оп.469, спр.488, арк.5 – 11.
18. ЦДА м. Києва, ф.16, оп.469, спр.504, арк. 3 – 5.
19. ЦДА м. Києва, ф.16, оп.469, спр.512, арк.1 – 102.
20. ЦДА України, ф.707, оп.154, спр.57, арк. 1 – 99.
21. ЦДА України, ф.707, оп.162, спр.8, арк.9 – 69.
22. ЦДА України, ф.707, оп.262, спр.4, арк. 1 – 5.
23. ЦДА України, ф.705, оп.1, спр.1146, арк. 252 – 273.
24. ЦДА України, ф.1252, оп.1, спр.168, арк.23.

Валентина Коновальчук, докторант

Інституту психології імені Г.С. Костюка
м. Черкаси

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЯК БАЗОВОЇ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ (ГЛИБИННО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті аналізуються основні наукові підходи до вивчення проблеми психологічного здоров'я особистості, необхідність комплексного дослідження проблеми. Як визначальні чинники регуляції психологічних станів особистості, зокрема, психологічного здоров'я, розглядаються захисні механізми психіки.

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем сьогодення, зокрема у спектрі базових цінностей особистості вирізняється вагомістю проблема здорового способу життєвої реалізації людини. Характерною особливістю сучасної наукової психології є відсутність експліцитної психології здоров'я і психології здорової особистості. Пов'язано це, очевидно, передовсім із тим, що наукові дослідження традиційно зосереджуються на проблемних, критичних питаннях стосовно психічних аномалій, асоціальної, кримінальної поведінки особистості, оскільки ці явища ускладнюють прогресивний розвиток суспільства або загрожують йому і тому є пріоритетними для розв'язання.

Сучасний рівень розвитку цивілізації і науки робить необхідним дослідження проблем психології здоров'я, зокрема, визначення його сутності, критеріїв, механізмів, які детермінують психологічне здоров'я.

Мета статті. Здійснити науково-психологічний аналіз теоретичних підходів до тлумачення сутності психологічного здоров'я, його механізмів. Дослідити роль психологічних захистів як глибинно-психологічних механізмів регуляції життєдіяльності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка аспектів психологічного здоров'я

передбачає комплексний підхід через складність та багатозначність самого поняття “здоров'я”. У дослідженнях Е.В. Сайко, В.М. Родіна, Д. Вутулкаса, О.С. Васильєвої, Ф.Р. Філатова, здоров'я розглядається як значущий феномен соціального буття, як структуроутворювальний фактор соціальності. Однак сучасні дослідження не висліджують актуальних аспектів проблеми і потребують необхідності пізнання визначальних чинників стану психологічного здоров'я, який на соціальному рівні виявляється у здоровому способі життєдіяльності особи.

Актуальність проблеми психологічного здоров'я не зменшується з моменту її наукової постановки в античній філософії. У контексті розробки основної проблеми античної філософії – співвідношення макро- та мікрокосмосу розглядає здоров'я Платон. Автор проводить аналогію між Всесвітом, який мислиться як “єдине живе створіння”, і людиною. Всесвіт є взірцем високої організованості, упорядкованості для кожної людини, орієнтованої на здоров'я. Так само, як гармонійно узгоджуються природні явища і стихія, відповідно до законів міри, межі і числа – чинників, які забезпечують єдиний Світовий лад – повинні бути впорядковані пристрасті душі та тілесні потяги людини. У людській природі мають панувати закон та порядок, які мають межу.